

ԱՆՆԱ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի ժուռնալիստիկայի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ԴԱՐԱԲԱԴԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱԶՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՎԵԼ ԱՌԱՋՆԱՅԻՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆ Է

Դարաբաղյան հակամարտության շփման գոտում ադրբեջանական ղեկավարության կողմից կազմակերպված սադրանքները ավանդույթ են դարձել: Վերջին ժամանակներս Ադրբեջանի կողմից պարբերաբար իրականացվում են հետախուզադիվերսիոն հարձակումներ, որի արդյունքում փորձում են հարձակումների ամբողջ մեղքը գցել Հայաստանի վրա:

Հունիսի 18-ին Չայլու գյուղի շրջակայքում Լեռնային Դարաբաղի Հանրապետություն էր թափանցել զինված հետախուզական խումբ: Փոխհրաձգության արդյունքում հայկական կողմից զոհվեցին 4 զինվոր, և 4 զինծառայող վիրավորվեցին: Եվ դա անմիջապես ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի Սանկտ-Պետերբուրգ կատարած եռօրյա այցից հետո, որտեղ նա հրավիրված էր ռուս գործընկեր Դմիտրի Մեդվեդևի կողմից Միջազգային տնտեսական հանրագումարին մասնակցելու համար: Այն սկսվեց Հայաստանի, Ռուսաստանի և Ադրբեջանի առաջնորդների եռակողմ հանդիպումով: Այն փաստը, որ Իլհամ Ալիևը գնաց բանակցությունների (չնայած այն բանի, որ ավելի վաղ մշտապես ընդգծում էր դրանց անիմաստությունը) խոսում է այն մասին, որ Բաքուն «ստիպված էր ընդունել միջազգային ասպարեզում ընդունված խաղի կանոնները»:

Երբ Իլհամ Ալիևը հանդիպեց ԵԱՀԿ խմբի Մինսկի համանախագահների հետ, նա լքեց Ռուսաստանի հյուսիսային մայրաքաղաքը, այսինքն՝ փորձեց հասկացնել, որ մոլորակի տնտեսական խնդիրները նրան հետաքրքիր չեն, և նա ժամանել է Սանկտ-Պետերբուրգ բացառապես դարաբաղյան թեմայով բանակցություններին մասնակցելու: Այն փաստը, որ Ալիևը ընդունեց Դ.Մեդվեդևի հրավերը, ակնհայտորեն զարմացրեց և ինչ-որ չափով վշտացրեց Բաքվի որոշ վերլուծաբանների: Դատելով

տեղական մամուլի հրապարակումների երանգից, նրանք լրջորեն տրամադրված են ոչ խաղաղ սցենարի: Հավանաբար իշխանությունները այնքան հաճախ են կրկնում «պատերազմ» բառը, որ շատերն իրոք հավատացել են դեպքերի նման զարգացմանը: Այդ պատճառով նախագահի մասնակցությունը բանակցությունների շարունակություններին շատերի համար որոշ չափով անսպասելի էր: Մյուս կողմից, բացառված չէ, որ բանակցությունների արդյունքները այնքան դուր չեկան Ի. Ալիևին, որ նա որոշեց այդ կերպ արտահայտել իր դժգոհությունը:

Այդ առիթով ելույթ են ունեցել տարբեր հայ փորձագետներ: Հայտնի փորձագետ՝ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն Ռուբեն Սաֆարյանի խոսքերով՝ այդ ենթադրությունները որոշակի նախադրյալներ են ստեղծել դարաբաղյան գործընթացի կարգավորման առաջխաղացման համար: Դրա մասին, մասնավորապես, վկայում է նաև ադրբեջանական կողմի առաջարկների վերաբերյալ «բավականին լուրջ արձագանքը»: Պատմաբանը ենթադրում է, որ առավելություն այստեղ ստացել են ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը և ուժի չկիրառման սկզբունքները: Եվ Բաքվի պատասխանն էլ եղավ Չայլուի մոտ իրականացված սադրանքը («Ադրբեջանցիները կրկին կրակում են»¹), ընդ որում քաղաքագետը կարծում է, որ դա պատասխան էր ոչ միայն Ռուսաստանին, այլ նաև Ամերիկային: «Ալիևը գիտեր, որ Դմիտրի Մեդվեդևը կայցելի ԱՄՆ և կհանդիպի Բարաք Օբամայի հետ, որ նրանք կքննարկեն դարաբաղյան գործընթացի կարգավորման ներկայիս փուլը և վերջին առաջարկությունները: Կազմակերպելով սադրանքը՝ Ադրբեջանը փորձում է ցույց տալ այդ երկրներին, որ համաձայն չէ բանակցությունների տվյալ փուլի հետ»², - ասել է Ռուբեն Սաֆարյանը:

www.lawinstitute.am

Նրա կարծիքով, «կամ Ադրբեջանում կան տվյալ առաջարկության շատ հակառակորդներ, կամ պատճառը երրորդ կողմի խորհուրդն է»: Թվում է, այդպիսի «խորհրդատու» տվյալ դեպքում կարող էր լինել Անկարան:

Այն բանից հետո՝ երբ հունիսի 17-ին Մանկտ-Պետերբուրգում կայացավ Հայաստանի, Ռուսաստանի և Ադրբեջանի նախագահների եռակողմ հանդիպումը, դիտորդների գնահատականով Իլիամ Ալիևը կփորձեր ինչոր կերպ վրեժխնդիր լինել Մանկտ-Պետերբուրգում իր դիվանագիտական «պարտության համար»³: Արդեն հունիսի 18-ին մոտ 23:30-ին Չայլու գյուղի շրջանում Արցախի տարածք ներխուժեց զինված հետախուզական խումբ, որին հաջողվեց հասնել Ղարաբաղի և Ադրբեջանի զինված ուժերի շփման գծի հյուսիսարևելյան հատվածին: Այնտեղ այն նկատվեց դիրքայինների կողմից: Մերձամարտ ծավալվեց, որի արդյունքում դիվերսիոն խմբի առաջխաղացումը կասեցվեց: Ընդհարման տեղում թողնելով մեկ դիակ և զինամթերք՝ թշնամին նահանջեց:

«Հատկանշական է, որ հերթական լուրջ պատահարը հակամարտող կողմերի շփման գծում տեղի ունեցավ անմիջապես Հայաստանի, Ռուսաստանի և Ադրբեջանի նախագահների եռակողմ հանդիպումից հետո, հատկապես, երբ տվյալ հանդիպման ժամանակ Իլիամ Ալիևը պատրաստակամություն հայտնեց շարունակել բանակցային գործընթացը դարաբաղյան հակամարտության շրջանակներում: Իր հերթին Մերժ Սարգսյանը հայտարարեց, որ այդ սադրանքի պատճառով հայկական կողմը չի պատրաստվում վերանայել իր դիրքորոշումները, քանի որ գիտակցաբար գնում է բանակցությունների և ունի հստակ նպատակ: Ադրբեջանական կողմի հայտարարության համաձայն, ինչպես միշտ, առաջինը հարձակվել է Հայաստանը: Բայց «Այդ դեպքում ինչու՞ ադրբեջանցի դիվերսանտի դիակը հայտնաբերվել է ԼՂՀ տարածքում»⁴ և ԼՂՀ ու Ադրբեջանի ՁՈՒ շփման գծում տեղի ունեցած պատահարից հետո պաշտոնատար անձանց հնչեցրած հայտարարություններն ու կոչերը հասցեագրված էին առաջին հերթին Ադրբեջանին, և դա, փաստորեն դեղին քարտ էր Բաքվին: Դրա մասին հայտարարեց Հայաստանի արտաքին գործերի նախարար Էդվարդ Նալբանդյանը:

Հունիսի 18-ի Ադրբեջանի դիվերսիայի վերաբերյալ մեկնաբանություններ է արել նաև

պաշտպանության նախարար Սեյրան Օհանյանը. «Եթե դա կազմակերպված դիվերսիա չէ, նշանակում է՝ ինքնագլուխ արարք է, և ապացուցում է մեր կանխատեսումները այն մասին, որ ոգևորվելով իր ռազմական սարքավորումների քանակությունից՝ Ադրբեջանը ընդունակ չէ դեկավարել սեփական զինված ուժերը և հրամանատարներին»⁵: Իսկ Սինսկի ԵԱՀԿ խմբի հանդիպման ժամանակ ԼՂՀ նախագահ Բակո Սահակյանը հերթական անգամ հաստատեց Արցախի հավատարմությունը հակամարտության խաղաղ կարգավորմանը, իսկ Ադրբեջանի կողմից նորմերի խախտումները միայն բացասական կանդիդատնան կարգավորման գործընթացի վրա, մինչդեռ «Արցախի անկախությունն ու անվտանգությունը ենթակա չէ քննարկման»⁶:

Ամեն դեպքում, եթե նույնիսկ «պետերբուրգյան առաջարկությունը իրականում գոյություն է ունեցել, ապա, ինչպես կարծում է «Նովոյե Վրեմյա» թերթը, այն մեզ համար ավելի ընդունելի է, քան Բաքվի: Թերթում այս հարցը մեկնաբանվում է հետևյալ կերպ. «Արդյ՞ոք Մոսկվայի «սեպարատական» ջանքերը Վաշինգտոնի և Փարիզի անհավանությունները չեն արժանանա: Ամեն ինչից երևում է, որ վերջին տարվա ընթացքում Միացյալ Նահանգները և Ֆրանսիան բանակցություններում գիտակցված նախաձեռնությունը զիջել են Ռուսաստանին: Քանի դեռ ամերիկյան համանախագահը Մեթյու Բրայդան էր, ամեն ինչ այլ էր: Այն ժամանակ առաջնությունը ամերիկացիներին էր և ռուսները դրա հետ չէին վիճում»⁷, - գրում է «ՆՎ»-ն:

Այն փաստը, որ ներկայումս Ռուսաստանն է միանձնյա կրում միջնորդական առաքելությունը, Պետերբուրգում ասուլիսի ժամանակ հաստատեց արտգործնախարար Էդվարդ Նալբանդյանը: Այսինքն՝ խոսքը կրկին գնում է Հայաստան-Ադրբեջան-Ռուսաստան եռակողմ ձևաչափի մասին: Միացյալ Նահանգներն ու Ֆրանսիան այդ ձևաչափում բացակայում են: Սակայն դա բոլորովին չի նշանակում, որ մյուս համանախագահները գործընթացի վերաբերյալ տեղեկացված չեն: Հիմնական սկզբունքների մասին համաձայնության պրեամբուլայի տեքստի վերաբերյալ Սոչիի պայմանավորվածությունը նույնպես իրականացավ առանց ամերիկացիների ու ֆրանսիացիների մասնակցության: Սակայն նրանք բոլորովին դեմ չէին և միայն ողջունում էին ռուսների հաջող գործողությունները:

Հունիսի 26-ին «Գոլոս Արմենիի» թերթը գրում է, որ աղբբեջանաթուրքական համաձայնեցված քարոզչությունը շարունակում է իր լայնածախ հարձակումը Հայաստանի և Ղարաբաղի վրա: Այդ քարոզչության հավատարիմ մունետիկներից է ԵՆԽՎ թուրք նախագահ Մեվլյուտ Չավուշոլլին: Նա ոչ միայն շարունակում է ջանքեր գործադրել Ղարաբաղի հարցով ԵՆԽՎ ենթակոմիտեի վերակենդանացման համար, որպեսզի ավելորդ անգամ սակարկի ղարաբաղյան հարցի շուրջ, այլև արդեն հայտարարություններ է անում այն մասին, որ հայ-թուրքական երկխոսությունը շարունակություն կունենա միայն այն դեպքում, երբ Երևանը կիրառվի «Սահմանադրական դատարանի որոշման մեջ պարունակվող նախապայմաններից և հայկական գործերի գրավյալ տարածքներից դուրս բերելուց հետո»⁸, քանի որ ամբողջ աշխարհը կընդունի, որ առանց դրա տարածաշրջանում կայունություն հնարավոր չէ:

Հայաստանի համար «Թիվ մեկ խնդիրն է ԼՂՀ միջազգային ճանաչումը»⁹: Սակայն չնայած նրան, որ Հայաստանի ազգային անվտանգության ուշադրության կենտրոնում է գտնվում Հայաստանի սահմանների անվտանգության մակարդակը, ինչպես նաև ռազմական արդյունաբերության զարգացումը, - գրում է «Հայաստանի Հանրապետություն»¹⁰ թերթը, օգոստոսի 31-ի վաղ առավոտյան աղբբեջանական կողմը ձեռնարկել է դիվերսիայի հերթական փորձ, Աղբբեջանի և ԼՂՀ ՁՈՒ շփման գծում՝ Վերին Չայլու բնակավայրի շրջանում: Ծավալված մերձամարտի արդյունքում ԼՂՀ Պաշտպանության Բանակի զինծառայողներից մեկը վիրավորվել է: Այնուհետև, սեպտեմբերի 4-ին Լեռնային Ղարաբաղի և Աղբբեջանի զինված ուժերի շփման գծում հյուսիսարևելյան ուղղությամբ՝ Ջրաբերդ բնակավայրից երկու կիլոմետր հեռու աղբբեջանական կողմը ձեռնարկեց հետախուզողիվերսիոն հարձակման հերթական փորձ: Ձեռնարկված միջոցառումների և ծավալված մերձամարտի արդյունքում աղբբեջանական ուժերը ետ շարտվեցին՝ թողնելով մեկ զինծառայողի դիակ: Սակայն, նման սադրանքները, որոնք նպատակ ունեն խափանել ղարաբաղյան կարգավորման բանակցային գործընթացը, չեն ստանում համապատասխան գնահատական միջազգային հանրության կողմից:

Ըստ երևույթին, սույն թվականի օգոստոսին՝ Հայաստանի և Ռուսաստանի նախագահներ

Սերժ Սարգսյանի և Դմիտրի Մեդվեդևի միջև տեղի ունեցած Երևանյան բանակցությունների արդյունքները «չուրախացրին» Իլիամ Ալիևին: Նախագահները ստորագրեցին համաձայնագիր, ըստ որի ռուսական զինվորականները ոչ միայն պարզապես պահպանեցին իրենց բազան Գյումրիում մինչև 2044 թիվը, այլև պարտավորվեցին օգնության գալ Հայաստանին զինված հակամարտության դեպքում: Հաշվի առնելով, որ ղարաբաղյան խնդրի պատճառով Բաքուն և Երևանը մինչ այժմ տեխնիկապես գտնվում են պատերազմի մեջ, այդ համաձայնությունը ծայրաստիճան մտահոգեց Աղբբեջանին: Եվ ամենից առաջ մեծ մասամբ դրանով է բացատրվում այն շտապողականությունը, որով Դմիտրի Մեդվեդևը որոշեց այցելել նաև Բաքու: «Ռուսաստանի համար շատ կարևոր է կայունության պահպանումն այստեղ՝ Կովկասում: Ռուսաստանը կովկասյան երկիր է, կասպյան երկիր է: Մեր մոտակա հարևան և ընկեր Աղբբեջանի հետ հարաբերություններ կառուցելու ժամանակ մենք ելնում ենք հենց դրանից: Այդ պատճառով մենք շահագրգռված ենք նրանում, որ այստեղ խաղաղություն և կարգ լինի: Հենց այս պլանում նաև պետք է քննարկել այն լուծումը, որը կայացավ Հայաստանի և այցի ժամանակ, այն է Հայաստանում ռուսական զինվորական բազայի մնալու ժամկետների երկարացման համապատասխան համաձայնագիրը: Այլ ստորջրյա կամ ուրիշ նկատառումներ գոյություն չունեն»¹¹, - հայտարարեց Ռուսաստանի նախագահը՝ ի պատասխան աղբբեջանցի լրագրողի, նրա Հայաստան պետական այցի ընթացքում օգոստոսի 20-ին ստորագրված պայմանագրի վերաբերյալ հարցի :

ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահ՝ ՌԴ նախագահ Դմիտրի Մեդվեդևի ղարաբաղյան հարցի միայն խաղաղ ճանապարհով լուծման վերաբերյալ կոչերից և հիշատակումներից մի քանի ժամ անց Աղբբեջանի ղեկավարությունը հերթական անգամ «... ցույց տվեց իր իրական դեմքը և սեփական քաղաքացիների կյանքի գնով կազմակերպեց սադրիչ գործողություններ: Յինիզմը, որով կատարվել է հունիսի 18-ի սադրանքը, այսօր կրկնապատկվեց», - նշեց Հայաստանի արտաքին գործերի նախարարի տեղակալ Շավարշ Քոչարյանը:

Աղբբեջանական բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց բազմաթիվ հայտարարությունները ցույց են տալիս Բաքվի ապակառուցողական

արտաքին քաղաքականության հեռանկարի միատեսակությունը: Օրինակ՝ 2010 թվականի ապրիլի 15-ին Ադրբեջանի նախագահ Իլիամ Ալիևը երկրի կառավարության նիստի ժամանակ հայտարարեց, որ առանց իրենց համաձայնության ոչ ոք չի ճանաչի Լեռնային Ղարաբաղը: Իր այս հայտարարությամբ Ադրբեջանը հերթական անգամ անարգանք ցուցաբերեց ինչպես այլ երկրների ինքնիշխանության, այնպես էլ միջազգային իրավունքի նորմերի նկատմամբ: Ստացվում է, որ այլ երկրները ևս պետք է Բաքվից թույլտվություն հարցնեն իրենց արտաքին քաղաքականության համար:

Վերջին ժամանակներս աճում է Բաքվի ադմինիստրացիայի պաշտոնական ներկայացուցիչների կողմից ցնորային մեղադրանքների և ուլտիմատումների քանակը ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահ երկրների՝ Ռուսաստանի, ԱՄՆ - ի, Ֆրանսիայի, նաև ամբողջ աշխարհի հանրության՝ ներառյալ նրա դաշնակից Թուրքիայի հասցեին:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության, ինչպես նաև համաշխարհային հանրության հետ հակամարտությունը անխուսափելիորեն Ադրբեջանին դատապարտում է պետության մարզինալային վիճակի, որը դուրս է մնում համաշխարհային քաղաքակրթական տարածությունից իսկ Ադրբեջանի և ԼՂՀ փոխադարձ արհամարհանքը, ընդհակառակը, թույլ կտա Բաքվին ազդել համաշխարհային քաղաքականության վրա:

Արդեն կայացվել է ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի վճիռը, և, ինչպես և պետք էր ակնկալել, դատարանը ճանաչեց Կոստվոյի ալբանացիների՝ սեփական պետության կառուցման իրավունքը: Գատարանի որոշումը անտեսեց պատմությունը, Կոստվոյի տարածքում ալբանացիների հայտնվելու հանգամանքները, սերբերի՝ երկրամասի բնիկ ժողովրդի, դեպորտացիաները (արտաքսումները) և կոստվացի ալբանացիների մեծամասնություն դառնալը: Առավել ևս, դատարանի որոշումը անտեսեց նաև այն ճշացող փաստը, որ դրա ընդունման պահին Կոստվոն արդեն երկար տարիներ գտնվում է ՆԱՏՕ-ի զինվորական հովանու տակ, այսինքն՝ Կոստվոյի և իր բնակչության անվտանգությունը ապահովվում է կողմնակի պետությունների զինված ուժերի կողմից: Աներկբա է, որ Միջազգային դատարանի որոշումը հիմնվում է ոչ թե օրենքի, այլ ուժի վրա: Այն պետությունների ուժի, որոնք խիստ շահագրգռված էին սկզբում Հարավսլավիայի, իսկ

այժմ Սերբիայի մասնատման մեջ: Եվ այդ որոշման մեջ ավելի շատ քաղաքականություն է, քան իրավունք: Սակայն, դրա հետ մեկտեղ, տվյալ որոշումը պետք է դարձնել նախադեպ: Գատարանի որոշումը, անխոս, իրավունք է տալիս ԼՂՀ համար նախադեպի և ամրապնդում է Ստեփանակերտի և Երևանի դիրքերը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ճանաչման իրավականության վերաբերյալ ապագա քննարկումներում: Հայկական պետությունների համար այնքան ավելի հեշտ կլինի խոսել ԼՂՀ ճանաչման հիմնավորումների իրավականության մասին, որքան ավելի շատ օրենքի խախտումներով կճանաչվի կոստվոյիների՝ սեփական պետություն ունենալու իրավունքը:

Իրոք, սկսած 1991թ.-ից ոչ մի պետության կամ միջազգային օրգանի չի հաջողվել կասկածի տակ դնել Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ճանաչման իրավականությունը: Այժմ այդ հանգամանքը, հատկապես Կոստվոյի անկախության ձեռքբերումից հետո հատուկ նշանակություն է ստանում: ԼՂՀ ճանաչման հռչակագիրը ընդունվել է բոլոր մակարդակների օրինական ընտրված ժողովրդական պատգամավորների համատեղ սեփայի ժամանակ՝ գյուղական խորհուրդների պատգամավորներից մինչև ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի պատգամավորները: Չսահմանափակվելով դրանով՝ ԼՂՀ-ն անցկացրեց համաժողովրդական անկախության հանրաքվե, որի արդյունքում ԼՂՀ բնակչությունը գրեթե միաձայն՝ 99.89% արտահայտվել են ԼՂՀ անկախության օգտին: Կոստվոյում, ինչպես հայտնի է, հանրաքվե չի իրականացվել, և դատարանի որոշումը ընդունվել էր միայն զինված զործողությունների ժամանակ ծնված «Կոստվոյի ինքնավարման ժամանակավոր ինստիտուտի» հռչակագրի հիման վրա:

Այսպիսով, աշխարհի գերագույն արբիտրաժային (դատավարական) մարմինը թույլ է տալիս մեզ ավելի համառորեն պայքարել ԼՂՀ պետական ինքնիշխանության ճանաչման համար: Օրինական Սերբիային իր անկախությունը հռչակած անօրեն գոյացությունը ստացել է նման ճանաչում: Ի՞նչ ճանապարհով է այդ որոշումն ընդունվել, և ու՞մ շահերն է այն արտացոլում՝ մեզ արդեն չպետք է անհանգստացնի: Ավելի կարևոր է աշխարհին ճիշտ մատուցել ակնհայտը՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը, և՛ իրավական, և՛ պատմական տեսանկյունից, անհամեմատ ավելի շատ հիմ-

քեր ունի համաշխարհային հանրության կողմից պետական անկախության ճանաչման համար: ԼՂՀ ճանաչման գործընթացի ձգձգումը ոգեշնչում է պետություն-ուզուրպատորին՝ Ադրբեջանական հանրապետությանը, և թույլ է տալիս նրան ԼՂՀ նկատմամբ զինված ագրեսիա ծրագրել: Այդ դեպ-

քում ԼՂՀ-ն իրավունք ունի միջոցներ ձեռք առնել ոչնչացնելու հակառակորդին: Առանց տարբեր միջազգային կառույցների կարծիքը հաշվի առնելու, որոնց անմասն դիրքորոշումը վերածվում է Սերժավոր Արևելքի տարածաշրջանի խաղաղության համար լուրջ վտանգի:

¹ Տե՛ս Ադրբեջանցիները կրկին կրակում են, «Հայկական ժամանակ», 2010, հունիսի 23:

² Տե՛ս Խանբաբյան Ա. Նոր «սանկտ-պետերբուրգյան առաջարկությունները» կարգավորման գործընթացում ստեղծեցին «նախադրյալներ առաջխաղացման համար», «Նովոյե Վրեմյա», 2010, հունիսի 26:

³ Տե՛ս Մարգարյան Ռ. Գիվերսիա, «Գոլոս Արմենիի», 2010, հունիսի 22:

⁴ Տե՛ս Գ.Ա. Այդ դեպքում ինչու ադրբեջանցի դիվերսանտի դիակը հայտնաբերվել է ԼՂՀ տարածքում, «Ազգ», 2010, հունիսի 23:

⁵ Տե՛ս Ադրբեջանը չի կարող վերահսկել իր հրամանատարներին, «Ազգ», 2010, հունիսի 23:

⁶ Տե՛ս Արցախի անկախությունը և անվտանգությունը ենթակա չէ քննարկման, «Հայաստանի Հանրապետություն», 2010, հուլիսի 3:

⁷ Տե՛ս Երկանյան Ա. «Պետերբուրգյան առաջարկությունները» հիասթափեցրին Ալիևին, «Նովոյե Վրեմյա», 2010, հունիսի 29:

⁸ Տե՛ս Մարգարյան Ռ. Ստի մեջ թաղված Ադրբեջանը, «Գոլոս Արմենիի», 2010, հունիսի 26:

⁹ Տե՛ս Համար առաջին խնդիրը ԼՂՀ միջազգային ճանաչումն է , «Առավոտ», 2010, հուլիսի 2:

¹⁰ Տե՛ս Նոր ծրագրեր, «Հայաստանի Հանրապետություն», 2010, հունիսի 26:

¹¹ Տե՛ս www.regnum.ru, 2010, սեպտեմբերի 3: